

Kızılay Meydanı'nın Politik-Sembolik Anlamı: 1960-1964 Yılları Arasında DP Karşıtı Hareket

Yasemin İlkay*

1960–80 yıllarını kapsayan yirmi yıllık dönemde Türkiye’de sosyal gerilimin ve politik farkındalığın artmasıyla birlikte toplumsal muhalefet de yükselmekteydi. Demokrat Parti (DP) uygulamalarına karşı yapılan gösterilerle başlayan muhalefet süresince, kimi kamusal mekânlar (meydan, cadde, üniversite bahçeleri, büyükelçilikler gibi kritik binaların önleri vs.) çatışma ve mücadelenin sahnesi ve konusu oldu; kimisi de mücadelenin simgesi haline geldi. 1960-80 yılları arasında ve sonrasında değişen ekonomik-politik ve sosyal bağlamla birlikte, mekânların muhalif hareketler içindeki anlamı ve rolü değişmiş; hareketin kendisine ya da mekâna yapılan vurgu da farklılaşmıştır. Bu farklılaşmada hareketin niteliği, yönü ve ülkenin ekonomik-politik çerçevesindeki dönüşümlerin etkili olduğu düşünülebilir. Türkiye’de 1960-64 yılları arasında Kızılay Meydanı başta olmak üzere meydanlarda gözlenen toplumsal etkinlikler ve muhalif hareketlere bir yanıyla DP uygulamalarının eleştirilmesi bir yanıyla da yapılan devrimin uygulamalarının yerleştirilmeye çalışılması damgasını vurmuştur.

1960’ların başında Kızılay Meydanı – iki ay içinde (Nisan-Mayıs 1960) – DP karşıtı hareketin önce sahnesi sonra sembolü haline gelmişti. 27 Mayıs askeri müdahalesinin ardından 1960–1964 yılları arasında da tepkilerin yükseldiği,

* Arş. Gör., ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler Ana Bilim Dalı

örgütlendiği ve sahnelendiği en önemli politik mekân olarak algılanmaktaydı. Ekonomik¹, politik² ve kişisel³ hakların talep edildiği; yapılan devrimin kutlandığı, anma etkinliklerinin düzenlendiği, DP uygulamalarının yerildiği; kısacası hükümetin yapılan gösterilere kayıtsız kalamadığı bir mekândı Kızılay Meydanı. Adalet Partisi (AP) de merkez binası için Kızılay Meydanı'nda yer seçecekti; sonrasında meydan AP ve karşıtlarının da hem üzerinde hem üzerine çatıştığı bir sahne haline gelecekti. Kızılay Meydanı toplumsal muhalefetin yasal sahnesi olma özelliğini, 1963'te yürürlüğe girmiş olan 171 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Yasası ile kaybetti. Ancak meydan üzerinde verilen simgesel mücadele devam etmiştir; gösteri ve etkinlikler için talep edilme, meydanın işlevinin ve mekânsal formunun yeniden tanımlanması yönünde çelişen iddia ve talepler günümüzde bile sürmektedir.

Makale Kızılay Meydanı'nın 1960-64 yılları arasında oluşturulan politik simgeselliğine odaklanırken; meydanın politik-simgesel anlamını oluşturan etmenlerin ne olduğu sorusunu irdelemeyi hedeflemektedir. Bir mekânın politik simgeselliğinin yeniden üretilmesi ya da yok edilmesi yönündeki müdahalelerin anlaşılması açısından makalede sorulan bu sorunun mekânsal ve politik müdahaleleri daha iyi okumayı mümkün kılacağı düşünülebilir. Bu ana sorunun temelinde tartışılabilir bazı yan sorular da şunlardır: Kızılay Meydanı'nı politik yapan şey nedir? Sembolik anlam yeniden üretilebilir, değiştirilebilir bir olgu mudur; ya da bir kere tanımlandıktan sonra ne kadarı dönüşmektedir?

Kamusal mekânlar kamusal etkinliklerin gözlemlendiği, toplumsal yaşamın aktığı mekânlar olmaları nedeniyle politik bir yapıya sahiptir. Günümüzde tanımı tartışılrsa da kamusal mekânlar tarih boyunca insanların sosyal etkileşimini, bilgi alışverişini sağlamakla kalmamış; kitleler halinde sosyal ve politik haklarını aradıkları politik arenalar haline gelmişlerdir (Carr vd., 1992). Meydanda görünmek, iletisini toplumun geri kalanına iletmek, kamuoyu yaratmak, bir etkide bulunmak ve mücadele etmek, mekâna iz bırakmak önemli birer etkinlik haline gelmiştir. Bu işlevleri, kamusal mekânların çatışma ve mücadelenin hem konusu hem de sahnesi olmasının temelini oluşturur. Mücadelenin sahnesi ve konusu olan bir kamusal mekân politik etkinliğin simgesi haline de gelebilir. Bir kamusal mekânın politik karakterini ve simgeselliğini oluşturan bileşenler neler olabilir? Mekânın konumu ya da tasarım unsurları gibi fiziksel özellikleri mi tek başına simgeselliği oluşturur? Ya da mekânın tarihsel hikayesi mi onu sembol haline

1 Otobüs, dolmuş ve taksi şoförlerinin çalışma koşullarına ve ücretlere yönelik yürüyüşleri, gazetecilerin yürüyüşleri, işçi yürüyüşleri vs.

2 Kıbrıs sorunu, ABD politika ve uygulamalarının protesto edilmesi.

3 Üniversiteye giriş sınavları, eğitim-öğretim yönetmeliklerinin düzeltilmesi, kadın hakları, tecavüz olaylarının protesto edilmesi vs.

getirmektedir? Simgesel anlamın oluşum sürecinde politik hareketin nasıl bir etkisi vardır? Mekân mı hareketi şekillendirir, hareket mi mekânı şekillendirir? Bu sorular çerçevesinde makalenin iki amacı bulunmaktadır: bunlardan ilki Kızılay Meydanı'nın simgeselliğinin kökenlerine ve gösterilere kapatılma sürecine ilişkin bilgi üretilmesi; ikincisi ise Kızılay Meydanı'nın politik yapan etkenlerin tartışılmasıdır. Kızılay Meydanı'nı politik yapan kentteki konumu ya da işlevi midir? Fiziksel özellikleri midir? Mekâna verilen ve mücadeleyle tekrar tekrar tanımlanan tarihsel anlamı mıdır? Hareket mi mekânı kodlamaktadır; mekân mı hareketi mümkün kılmaktadır? Simgesellik nasıl oluşturulmakta ve nasıl yeniden üretilmektedir?

Mekânın Sembolik Anlamla İlişkili Olan Yapısal Özellikleri ve Üretilme Süreci

Mekân sosyal olguyla iki kanal aracılığıyla ilişkilendirilebilir: Mekân, hem sosyal etkinliğin sahnesidir; hem de orada gerçekleşen ya da gerçekleşecek eyleme izin verecek, eylemcileri cesaretlendirecek ya da caydıracak bir algı yaratma etkisine sahiptir (Gottdiener, 1985: 121, Wright, 2000: 46 içinde). Mekân salt eylemin gerçekleştiği bir 'kap' (container) değildir; aksine sosyal etkinliğin ve kimliğin kurgulayıcı bir boyutudur (Wright, 2000: 43). Bir eylemin yeri olmanın ötesinde, mekân, sosyal katılımı ve etkinliğin gerçekleşmesine izin veren ya da engelleyen koşulları –sınırlar, fiziksel özellikler, anlamlar ve simgeler yoluyla– kurgulayabilir. Örneğin, Berlin Duvarı göstericilere engel olamamış ancak bir süre duvarın geçilmesini engelleyecek bir etkide bulunmuştur (Dijkstra, 2000: 5). Burada önemli bir soru öne çıkar: Mekân nasıl bir 'yer/sahne' olmanın ötesine geçip toplumsal etkinlikte bir rol edinebilmektedir? Lefebvre'e göre, mevcut üretim ilişkileri içinde mekân 'bilgi' ve 'eylem' yoluyla hem aktif hem de araçsal bir rol oynamaktadır. Bu rolü tanımlamak için üçlü bir alanlar zinciri öne sürer. Bu alanlardan ilki fiziksel (doğa, evren), ikincisi zihinsel (soyutlamalar) ve üçüncüsü sosyal olandır (Lefebvre, 1991: 11). Bu alanlara paralel olarak fiziksel mekân, zihinsel mekân ve sosyal mekân kavramlarını ortaya koyar. Mekân ne salt somut ne de soyut bir olgudur. Fiziksel varlığının ötesinde bir yanıyla eylem, düşüncenin aracı; bir yanıyla da gücün ve denetimin kanalıdır. Mekân 'ikilikler' üzerinden tanımlandığından aynı zamanda 'çelişkili' bir olgudur (Lefebvre, 1991: 292). Mekân çatışma ve mücadelelerinin hem sahnesi hem de konusu olabilmektedir.

Mekânın gerek (yeniden) üretimi gerekse kullanımı, var olan somut ve var olması olası soyut, hayal edilen, zihinsel kurgular arasındaki çelişkili ilişki nedeniyle çatışmaların da konusudur (Wright, 2000). Lefebvre, algılanan (perceived), kurgulanan (conceived) ve yaşanan (lived) mekân olmak üzere üçlü

bir ayırım getirir; buna dayanarak mekânsal deneyimleri de üçe ayırır: Maddi mekânsal deneyimler (spatial practices), mekânın gösterimi (representations of space) ve gösterimsel mekânlar (representational spaces). Maddi mekânsal pratikler gündelik yaşamı kentsel dokuyla ilişkilendirirken, algılanan mekâna işaret etmektedir (Lefebvre, 1991). Gündelik yaşamın ritmine, rutinlere bakarak mekânsal deneyimleri gözlemek mümkündür. Bununla birlikte, yürümek, festival düzenlemek, çalışmak, uyumak, piknik yapmak gibi günlük ve periyodik etkinlikler de sosyal mekânsal deneyimleri oluşturmaktadır (Wright, 2000). Mekânın gösterimi (şehir plancısı, mimar, mühendis gibi) uzmanlar ve politik gücü elinde bulunduran politika yapıcılar tarafından üretilen mekânsal gösterimleri imlemektedir. Gösterim mekânları ise mekânın hayal gücüne ve zihinsel boyutuna gönderme yapmakta; sembol ve imajlarla yaşanan mekâna işaret etmektedir (Lefebvre, 1991). Maddi mekânsal pratikler mekân içindeki fiziksel ve maddi akışları ve mekânın bunlar aracılığıyla yeniden üretilmesi süreçlerini içine alır. Mekânın gösterimleri kodlar, bilgi ve göstergeler aracılığıyla mekân üzerine konuşmanın, onu denetlemenin ve maddi mekânsal pratiklerini irdeleyip anlamının araçlarını içerir. Gösterimsel mekânlar ise maddi mekânsal pratikler için yeni anlam ve olanakları hayal etmeyi olanaklı kılan 'mekânsal söylemler', ütopyalar, hayali mekânsal dokular ve sembolik mekânları kapsar (Harvey, 1999: 246-7).

Bir mekânın maddi mekânsal pratiklere eklenmesi tekrarlar ve gündelik hayat içinde gerçekleştirilen rutinleştirme yoluyla sağlanır (Giddens, 1984: xxiv; Wright, 2000: 48 içinde). Mekânın gösterimi ile gösterimsel mekânlar arasındaki ilişki ile maddi mekânsal pratiklerin tarihi oluşturulur. Gösterim mekânları – sembolik mekânlar – mekânın gösterimlerini etkilemekle kalmaz aynı zamanda hayali alternatif mekân kurgularını da mümkün kılar (Harvey, 1999). Mekânın gösterimi ile gösterimsel mekânlar arasındaki ilişki semboller aracılığıyla kurulur ve yeniden üretilir (Wright, 2000; Harvey, 1999).

Mekânın ve mekânsal pratiklerin yeniden üretilmesinin bir boyutu da sembolik ve tarihsel anlamının yeniden üretilmesidir. Zihinsel kategoriler olan 'semboller' yeniden üretilip, yeni anlamlarla yüklenebildikleri için bir mekânın tarihsel ve sembolik anlamı da dönüşmektedir. Kamusal mekân sembolik anlamını ne şekilde almaktadır? Tarrow makalesinde toplumsal hareketlerin döngüler halinde gerçekleşip repertuar oluşturdıklarını ifade etmektedir. Toplumsal hareketin 'çılgınlık anları' denebilecek belli bir evresinde aktörlere her şey mümkün görünür. Bu evrede yapılan eylemler daha sonra törensel bir niteliğe bürünüp, direnme ve mücadelenin repertuarına eklenmektedir (Tarrow, 1997). Harvey (1985), Paris'teki Montmartre Tepesi'nin ve üzerinde kurulmuş olan Sacré Coeur

Bazilikası'nın saklı bir sınıf mücadelesinin konusu ve simgesi haline gelişini irdelemiştir. Paris Komünü'nün örgütlendiği dönemde yükselmekte olan sınıf mücadelesinin simgesi haline gelmiştir Montmarte Tepesi. 1871'de National Guard silahsızlandırılmak istenince komün yanlısı işçiler buna karşı direnmek istemişti. Tepenin denetimini sağlamak için yerleştirilen bir grup askerin başında bulunan iki general tepedeki duvara götürülüp orada kurşuna dizildiler. Bunun rövanşı olarak iki ay sonra Komün için savaştığı bilinen yirmi ila otuz bin insan yine aynı duvarın önünde öldürüldü. Sonraki beş yıl içinde burada bir anıt ve yapı inşa edilmiş; bazilika hem generalleri anmak isteyenlerin hem de komün yanlılarının şehitlerini anmak için kullandıkları bir simge haline gelmişti. 1971'de polis tarafından takip edilen gösterici öğrenciler de yine bu bazilikaya sığınıp, 'komün için ölen' insanlara mücadeleyi devam ettirdiklerini söyleyerek haykırışlardı (Harvey, 1985). Bir çılgınlık anı sonrasında yaşanan çatışmalar, toplumsal hareketin yönünü değiştirmiş; Mortmarte Tepesi sembolik bir anlamla politize olmuştur.

Kimi gözlemciler bu çılgınlık anlarının tümüyle yeni bir 'toplumsal yaşam'a götürdüğünü ileri sürerken; kimileri de repertuarın kapitalizm ve devlet ile aynı hızda ilerlememesi nedeniyle bu gözleme şüpheyile yaklaşmaktadırlar. Tarihteki çılgınlık anları uzun ve yavaş ilerleyen 'direnmelerin repertuarı'nı nasıl etkilemektedir? Tarrow'e göre 'çılgınlık anları' sosyal yapıda doğrudan tek başına bir değişim getirmez. Ancak, aktörler önceki 'taktikleri'ni de yeni oluşan deneyime ekleyerek, çılgınlık anının yeniden tanımlanmasıyla döngüler halinde sosyal hareketin biçimini ve içeriğini de yeniden tanımlar (Tarrow, 1997: 329). Kamusal mekânın sembolik anlamı, belli bir anda, aniden yaratılan (atfedilen) bir anlamın gündelik hayata eklemlenip, ritüellere bağlanması ya da rutin haline getirilmesi ile tarihsel bir anlam haline getirilerek yeniden tanımlanabilmektedir. Ritüeller yoluyla toplumsal bir etkinlik ya da deneyim simgesel bir etkinlik haline getirilebilir. Mekânın sembolik anlamının ve erişilebilirliğinin dönüştürülmesi, bir yandan toplumsal gündelik hayatı da denetleyip, yönlendirmeye olanak tanıdığı için diğer yandan da mekânsal-toplumsal olguyu yeniden tanımlamak için bir araç olarak kullanılabileceğinden çatışma konusudur (Harvey, 1999).

Zihinsel yapıların mekânsal düzenlemelerle yeniden düzenlenip, hem mekânsal hem de toplumsal denetimin sağlandığı örneklerden biri Le Corbusier'nin çizgisel tasarımı, bir diğeri de Haussman'ın geniş bulvarlarla ve devletin gücünü gösteren büyük anıtsal yapılarla halkın bu tasarımları hem maddi, hem sosyal hem de zihinsel olarak deneyimlemelerini sağlamasıdır. Ancak bu mekânsal pratiklerin sadece kurgulanan mekân sınırları çerçevesinde kalacağını ve deneyimleneceğini göstermez (Harvey, 1999). Anlam sosyal olarak kurulan, yıkılan ve yeniden

kurulan bir olgu olduğundan, bir sosyal harekete katılan aktörler, diğer sosyal aktörlerin gerçeklik algılarını ve mekâna ilişkin, harekete ilişkin yorumlarını değiştirmek istemektedirler. Bu düşünce anlamın eylemi öncelediğini de imlemektedir (Benford, 1997). Mekâna atfedilen tarihsel anlam aktörler, mekân ve eylem arasındaki diyalektik süreç içerisinde, üretim biçimleri ve toplumsal yapı çerçevesinde mücadele ile tanımlanır (Castells, 1983; Carr vd. 1992). Tekrarlanan etkinlikler tarihsel anlamın oluşturulmasının temelindeki bağlantıları oluşturur (Carr vd. 1992). Ancak tekrarlar tek başına anlamı üretmezler. Rutinden ayrılmalar, 'kırılma' ve 'çılgınlık anları' da mekânın anlamının üretilme sürecinin bir parçasını oluşturmaktadır (Wright, 2000). Daha önce ifade edildiği gibi, denetimi mümkün kıldığı için mekâna sembolik anlam atfetmek ve mekânın fiziksel yapısı, kentsel işlevi ve tarihsel anlamıyla birlikte sembolik anlamının dönüştürülmesi yönünde de mücadeleler yaşanmaktadır. Kızılay Meydanı'nda günümüze dek süren politik ve mekânsal mücadele de bunun güzel bir örneğidir. Bu makalede bu mücadeleye neden olan sembolik anlamın atfedildiği 1960-64 yılları arasındaki süreç ile birlikte Kızılay Meydanı'nın politik niteliğini oluşturan unsurlar ele alınacaktır.

Sembolik Bir Mekân Olarak Kızılay Meydanı

Yeni bir ulus devlet olan Türkiye Cumhuriyeti'nin mekânsal bir projesi olarak Lörcher ve sonrasında Jansen Planlarında kurgulanan Kızılay Meydanı, Yenişehir ile birlikte gelişerek Cumhuriyetin kamusal alanın yaratıldığı ve yeni kamusal değerlerin üretilip, topluma mal edildiği, sergilendiği simgesel bir kamusal mekân olarak gelişmekteydi. Bu simgesel anlam 1950'lerin sonunda dönüşmeye başladı. Konut bölgesi olarak tasarlanan Yenişehir planda öngörülenden daha hızlı ve farklı gelişmekteydi; zamanla Kızılay Meydanı öyle bir kurgusal niyet olmadığı halde Ulus Meydanı'na alternatif bir politik ve ekonomik merkez haline gelecekti. 1964 yılında yapımı tamamlanan Gökdelen (Kızılay İşhanı) üç temel katla beraber yirmi altı katlı ve ulaşacağı 82 m. yükseklikle Türkiye'nin en yüksek binası olacaktı. Diğer yandan, 1960'ın ilk yarısında Kızılay Meydanı daha çok öğrenciler tarafından kullanılmakta ve gösterilerin yasal mekânı olarak algılanmaktaydı. Meydan kısa sürede DP karşıtı mücadelenin mekânı ve simgesi haline geldi; sonrasında da başka pek çok etkili gösteriye sahne oldu. 1963'te yasalaşan yeni Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Yasası ile meclisin 1 km. yakınında gösteri yapılması yasaklanmış; yürüyüş yolları ve toplanılacak alanlar valiliklerin kararına bırakılmıştı. Böylece Kızılay Meydanı gösterilere yasal olarak kapatılmış; ancak 1970'lerde gayri resmi olarak göstericilerin görünmeyi talep ettikleri, valilikle çatışmaların yaşandığı ve üniversite, fabrika ve gecekondu mahallelerinde örgütlenen hareketin kamuya aktarılması için kullanılmak istenen hareketin uzantısı olan bir gösterim mekânı haline gelmişti. Meydan afiş asma,

bildiri dağıtma gibi muhalif eylemler için çatışma konusuydu. Toplumsal gerilimin ve kaosun arttığı 1977-80 yılları arasında ise bu çatışma artmış, kanlı mücadeleler kamusal mekândan yarı kamusal mekân olan işyerlerine hatta konut gibi özel mekânlara sıçramıştı. Artık meydanda yürümek bile güvenli değildi.

Ulus Devletin Simgesel Kamusal Mekânı Olarak Kızılay Meydanı

Kızılay Meydanı, yeni kurulmakta olan ulus devletinin, Türkiye Cumhuriyeti'nin bir mekânsal projesi olarak Yenişehir adı altında kurgulanmıştır. Sonraki Ankara planlarını yönlendiren ve Yenişehir'i tasarlayan Lörcher Planı, 1924-25 yıllarında hazırlanıp onaylanmıştı. Bir çözümleme çalışması şeklinde olan bu planın bir bölümü de yeni ve eski kent merkezlerinde bir dizi kamusal mekânın, meydanın tasarımına odaklanmıştı (Cengizkan, 2002). 1929 yılından 1950'li yıllara kadar gözlenen en öncelikli politik çelişkilerden biri Osmanlı İmparatorluğundan kalan mekânsal, politik ve sosyal miras ile yeni kurulan ulus devletinin değerleri ve yeni politikalar arasında yaşanan çelişkidir (Şengül, 2003; Tekeli, 1998). Kızılay Meydanı hem yeni kurulan ulus devletinin simgesi hem de yaratılmak istenen yeni burjuva sınıfının kamusal alanının deneyimlendiği kamusal mekânı olarak kurgulanmaktaydı. İki ana cadde üzerinde tasarlanan Kızılay Meydanı daha sonra kentin farklı yerlerine taşınacak olan Havuzbaşı gibi mekânsal öğelerle de bu kurguya uygun bir kamusal mekân deneyiminin sözünü vermekteydi (Batuman, 2000; Batuman, 2002).

Ankara, Cumhuriyetin ilk yıllarında yeni bulvarların açıldığı, konutların ve kamusal binaların yapıldığı, kapsamlı bir imar çalışmasının sürdürüldüğü bir kenttir. Atatürk Bulvarı, eski ve yeni kenti birbirine bağlayan ve Lörcher'den sonra Jansen tarafından yapılan planda gösterilen iki güçlü ulaşım aksından biridir. Yeni kent, Çankaya – Ulus arasında, kuzey-güney doğrultusunda uzanan bulvar üzerinde gelişmektedir. Doğu – batı doğrultusunda uzanan bir diğer aks ise Ziya Gökalp Bulvarı'dır. O zaman adı Hürriyet Meydanı olan Kızılay Meydanı, kentin önemli bir noktasında, bu iki aksın kesiştiği yerde konumlanmıştı. Jansen Planı'nın uygulanması sürecinde hem Yenişehir hem de Hürriyet Meydanı hızla gelişti (Çağlar vd. 2006). Lörcher Planı'nda adı Cumhuriyet Meydanı olan (Cengizkan, 2002) ve iki aksın kesişim noktasında gelişen açık alanın adı, Havuzbaşı'nın 1927'de yıkılması ile birlikte Kurtuluş Meydanı olmuştu (Batuman, 2002). 1930'da Hilal-i Ahmer (Kızılay) Binası ve bahçesinin yapılması ile birlikte alana Kızılay Meydanı ismi verildi (Cengizkan, 2002); semtin adı da Yenişehir'den Kızılay'a dönüştürüldü (Çağlar vd. 2006). Bu kurguda Vekaletler Mahallesi'nin sonunda kurgulanan ve yapımı 1933 yılında tamamlanan Güvenlik Anıtı ve Güvenpark önemli bir yer tutmaktaydı (Batuman, 2000). Güvenpark bugün de dolmuş duraklarının bulunduğu, gittikçe daraltılmış bir kamusal mekân halindedir.

Şekil 1. Kızılay Meydanı, Bahçesi ile birlikte Kızılay Binası, 1938

1957 yılından sonra Ankara'nın üçüncü planı olan Yücel – Uybadin Planı uygulanmaya başladığında, Atatürk Bulvarı ve Ziya Gökalp Caddesi genişletilmiş; Kızılay Parkı da küçülerek bir kurum bahçesi görünümüne bürünmüştür. 1979 yılına gelindiğinde Kızılay Binası yıkılarak yerine yeni bir bina yapılması için 'Kızılay Sosyal ve Rant Tesisleri Mimari Projesi' için bir yarışma açılır (Çağlar vd. 2006), kullanıma günümüzde de hala açılmamış ve meydanı daha da daraltan bir bina inşa edilir (Batuman, 2000).

Diğer yandan Kızılay Meydanı'nın bir parçası olan Zafer Meydanı ve burada konumlanmış olan Zafer Anıtı 1960'lara gelindiğinde yükselen toplumsal hareketin odak noktalarından olacak ve mekânın simgeselleşmesinde önemli bir ayrıntı olarak simgeselleşecektir. İstiklal marşı, saygı duruşu, okunan marşlar gibi ulus devlet simgeleriyle DP karşıtı mücadelenin ritüellerinin yaratılıp, tekrar tekrar deneyimleneceği yer olarak Zafer Anıtı önü Kızılay Meydanı'nın simgeselliğinin yeniden tanımlanmasında etkili olacaktır.

Zafer Meydanı ve orada bulunan park da 1980 sonrası tahrip edilmek istenen mekânlardan olmuştur. 28.03.1986'da Zafer Parkı önündeki ağaçların kesildiği gözlenmişti. Büyükşehir Belediyesi Zafer Parkın olduğu yerde bir otopark inşa edecekti. Bu plan kararı hem halkın hem de uzmanların tepkisini çekti. Parkın bitişinde bulunan Danıştay'da çalışmakta olan iki yüz kişi bu uygulamanın

durdurulması için İdare Mahkemesine başvurdular. 1.10.1986 tarihinde noktalanın davada plan kararı durduruldu. Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin bozma kararı için Danıştay'a yaptıkları başvuru da 16.12.1986'da mahkemece geri çevrildi (Zafer Park Dosyası, 1988). Ancak ağaçların kesilerek burada otopark yapma girişimi 1960'lardaki politik mücadelenin ve Ulus Devlet'in mekânsal projesinin bir simgesi olan Zafer Meydanı'nın bütünlüğünü bozmaya yönelik bir girişim olarak tarihe geçti.

Şekil 2. Zafer Meydanı, 1936

DP karşıtı Mücadelenin Simgesel Kamusal Mekânı Olarak Kızılay Meydanı

Kızılay Meydanı'nın iki önemli ana trafik aksının kesiştiği noktada olmanın ötesinde konumsal bir ayrıcalığı daha vardı. 1960'dan sonra örgütlenen toplumsal muhalefetin önemli odak noktaları olan politik ve simgesel mekânların kesişiminde bulunuyordu. Cebeci – Maltepe aksı üzerinde Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi, Hacettepe Tıp Fakültesi, Harp Okulu ve Anıtkabir; Sıhhiye – Çankaya aksında da Dil – Tarih – Coğrafya Fakültesi, Zafer Meydanı, Meclis, kamusal binalar, bakanlıklar ve Çankaya Köşkü gibi önemli odak noktaları bulunmaktaydı. Kızılay Meydanı'nın politik ve simgesel bir anlam kazanmasında ne tek başına

meydanın iki önemli trafik aksının kesişiminde konumlanması ne de sözü edilen odakların meydanın yakınında bulunması etkili olmuştur; ancak toplumsal hareketin örgütlenmesinde meydanın konumlanması ve hareketle birlikte yeniden tariflenmesi simgesel anlamın kazanılmasında önemli bir etkidir. Bu sembolik anlam sonrasında politik ve mekânsal mücadelelerle yeniden üretilmiştir; üretilmeye de devam etmektedir.

Kızılay Meydanı'nın politik simgeselliğinin temelinde 1960'ın Nisan ve Mayıs'ında gerçekleşen DP karşıtı dört olay yer almaktadır. Bunlardan üçü meydanda gözlenmiş; diğeri ise doğrudan olmasa da meydanla ilişkili olarak Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde gerçekleşmiştir. Bu dört olay Kızılay Meydanı'nın tarihsel anlamının dönüşümünde hayati bir öneme sahiptir.

19 Nisan 1960 – İsmet İnönü'ye Sevgi Gösterisi

Muhalefet partisi CHP'nin Genel Başkanı İsmet İnönü 19 Nisan 1960 günü, merkezi Ulus'ta olduğu halde Türkiye İş Bankası Yenişehir Şubesi'ne gelerek para çekmeyi planlamış; yer, saat ve gün özellikle seçilmişti. Önceki gün hükümet 'Tahkikat Komisyonu'nun kurulmasına ilişkin yasayı meclisten geçirmişti. İnönü'nün Kızılay'a geldiği saat iş çıkışı olup özellikle meydanın yoğun olduğu bir zaman dilimiydi (Feyizoğlu, 1993, Batuman, 2002 içinde). İnönü, Uçar Sokak'ta görüldüğünde aniden etrafını saran binlerce genç gösterici meydanı ve bulvarı kapladı. Ulus Gazetesi'nin haberine göre, on bin kadar insan Atatürk Bulvarı boyunca İnönü'ye sevgi gösterilerinde bulunurken, iktidar partisi başkanı ve başbakan Adnan Menderes'i ise protesto ettiler; özgürlük istedikleri yönünde sloganlar attılar⁴.

Artan kalabalık trafik sıkışıklığına neden oldu; İnönü bankaya zorlukla ulaştı. Bulvardaki kalabalık Dağ Başı Duman Almış marşını söylemekteydi. Saat 17:30 olduğunda kalabalık Kızılay Meydanı'ndan Orduevi'ne kadar uzanmıştı⁵. Gösteri polisin müdahalesi ile sona erdi (Batuman, 2002). Hazır Kuvvet Ekibi bölgeye yönlendirilmişti; gaz bombası taşıyan polislerin kalabalığı yarmaya çalıştığı görüldü. Gösterinin en şiddetli anı, İnönü'nün Kızılay Alanı'nın ortasına yürüdüğü andı; tüm polis ekipleri uyarıldı, yollar kapatıldı ve denetim altına alındı. Aralarında bir gazeteci ve on bir öğrencinin bulunduğu yirmi iki gösterici tutuklandı⁶.

Gazete haberinde kendiliğinden toplandığı söylenen böylesi bir kalabalığın aslında örgütlenmeden öylesine bir araya gelmeleri pek mantıklı görünmemektedir.

4 Başkent çınladı: İnönü, hürriyet istiyoruz, Ulus, 20.04.1960, s. 1-5.

5 A.g.y.

6 A.g.y.

DP'ye tepkili kalabalıkların katılmasına izin verecek şekilde meydanın yoğun olduğu tahmin edilen bir saatte, Kızılay Meydanı'nda özellikle örgütlenmiş olma ihtimali akla daha yakın gelmektedir. İnönü'nün ve muhalefet partisinin meydanın politik anlamını anladığını da gösteren bir durumdur bu. Ulus yerine buraya gelinmesi de bu ihtimali güçlendirmektedir.

28-29 Nisan Olayları

1960 yılına gelindiğinde yüksek öğrenim kurumlarının çoğunun Kızılay çevresinde olduğu görülmekteydi. Bunlardan biri olan Siyasal Bilgiler Fakültesi, politik etkinlik ve toplumsal hareketlerdeki artan etkin rolü nedeniyle İstanbul'dan Ankara'ya taşınmıştı. Bir diğer önemli eğitim kurumu da Ankara'da kurulmuş ilk yüksek öğrenim kurumu olan Harp Okulu'ydu. Her ikisi de Cebeci'de bulunan okulların bina ve bahçeleri, 1960'ın Mayıs ayı boyunca Türkiye'nin politik bağlamını etkileyen hareketin de örgütlendiği politik odaklar haline gelmişti (Batuman, 2002).

28 Nisan'da İstanbul'da polisle öğrenciler arasında sert çatışmalar gözlemlendi (Batuman, 2002); hemen arkasından olaylara Ankara'daki öğrencilerden de tepki geldi. Ulus gazetesinin haberinde anlatıldığına göre, 27 Nisan'da İnönü'nün TBMM'de iktidar partisini yerdiği konuşması kesilir ve 12. oturum toplantılarına katılmaktan men edilir. Bu tutumu öğrendiklerinde 'özgürlüklerinin elde gidiyor' olduğunu düşünen gençler, ertesi gün İstanbul'da ve sonraki gün Ankara'da, tepkilerini dile getireceklerdir. Ayrıca bu olaylar o sırada Ulus gazetesinde yayınlanamamaktadır; çünkü gazete yayın yasağı ve kapatılma cezasıyla karşı karşıyadır. Polis 27 – 28 Nisan'da üniversiteye girerek gösteri yapan öğrencilere sert biçimde müdahale edince, 29 Nisan'da da Ankara'da öğrenciler Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin bahçesinde toplanarak gösteri yapmak istediler. Öğrenciler barikat kurdular; Örfi İdare Komutanı, Korgeneral Namık Argüç barikatın üzerine ateş açılması emrini verdi (Batuman, 2002). Bu şekilde hem öğrenciler hem de öğretim görevlileri fakülte binası içine itilmiş; yaralı ve ölü öğrencilerin olduğu dedikoduları gerilimin ve kargaşanın artmasına yol açmıştı. Fakülte yöneticileri ve öğretim üyelerinin öğrencileri yatıştırmak için sarf ettikleri çaba, polisin ve ilgililerin şiddet yanlısı tutumları yüzünden boşa gitti. Öğrenciler ve sonrasında fakülte dekanı, fakülte binasından çıkmalarına izin verildiği takdirde öğrencilerin dağılacaklarını ifade etmiş olsalar da; buna da izin verilmemiş; ayrıca bir yandan da fakülte binası ateş altına alınmıştı. Gösterici öğrenciler fakülte binasına hapsedilmiş, Kızılay'a ulaşmaları engellenmişti.

Hemen ertesi gün üniversiteler bir aylığına tatil edildi; diğer kentlerden Ankara'ya okumaya gelen öğrenciler 1 Mayıs'ta Ankara'da olmayacak şekilde

ailelerinin yanına gönderildi. Bu olaydan sonra Kızılay Meydanı hemen her akşam 5 ile 7 arasında yapılan gösterilerin sahnesi oldu. 'Özgürlük!' ve 'Menderes, istifa!' sloganlarıyla meydana toplanan göstericiler ile polis arasında küçük çaplı gerginlikler yaşandı (Batuman, 2002). Bu gösterilerden en çok ilgi göreni ve DP karşıtı harekette en etkili olan ve 555 K şeklinde kodlanan gösteri, gerek hükümetin gerekse öğrencilerin meydanı nasıl bir gösterim mekânı olarak algıladıklarına işaret eden önemli bir mekânsal ve politik olaydır.

555 K – 5. Ayın 5. Günü Saat 5'te Kızılay'da...

5 Mayıs 1960'da DP yanlılarının üniversite öğrencilerinin gösterilerine karşılık, Kızılay Meydanı'nda gösteri yapmaları beklenmekteydi . Kızılay – Sıhhiye arasındaki yol boyunca yürüyecek olan DP yanlısı kalabalığın Atatürk Bulvarı'nda konumlanacağı ve Menderes ile DP ileri gelenlerini karşılaması planlanmıştı. Bu plan (üniversiteli) muhalif öğrenciler tarafından duyulunca, 5 Mayıs günü gruplar halinde Kızılay Meydanı'nda toplanılması kararlaştırıldı . 555 K sloganı çok sıklıkla duyulmaya başlandı. Üniversite öğrencileri tarafından belirlenen 555 K sloganı, yapılacak gösterinin yerini, tarihini ve saatini simgeliyordu: beşinci ayın beşinci günü saat beşte Kızılay'da... Gerçekten o gün iki karşıt grup Kızılay Meydanı'nda karşı karşıya geldiler; bir yanda özgürlük isteyen muhalif öğrenciler, diğer yanda – gazetede belirtildiğine göre birkaç yüz – DP taraftarı bulunmaktaydı .

Dönemin başbakanı ve DP lideri Adnan Menderes, taraftarlarının Kızılay Meydanı'nda onu beklediği duyumundan hareketle, yanında dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Meclis Başkanı Refik Koraltan olduğu halde meydana gitmeye karar verdi. Arabasıyla Orduevi'ne geldiğinde, 'Menderes, istifa!' sloganları ile kendisini protesto etmekte olan kalabalıkla karşılaştı. Arabasından çıktı; korumaları tarafında arabaya tekrar bindirilene kadar bir süre yürüdü. Ancak o kadar öfkelenmişti ki tekrar arabadan inip caddenin karşı tarafına geçti; rasgele bir öğrenciyi tuttu: " 'Yuh' ne demek? Ne istiyorsun benden?" diye sordu. Öğrenci, "Hiiiç, istifa etmeni istiyoruz." diye yanıtlayınca, Menderes başka bir öğrenciye yöneldi; aynı soruyu sordu, aynı yanıtı aldı. Bu sırada kalabalığın içinde hırpalanmaktaydı; kravatı kaymış, gömleği pantolonundan dışarı çıkmıştı. Kendini oradan güçlkle uzaklaştırabilirdi. Gösteri boyunca – gazetede yüzlerce olduğu ifade edilen – çok sayıda gösterici tartaklanmış; göz yaşartıcı bomba kullanılmış; göstericilerden kimisi de gözaltına alınarak karakola götürülmüştü .

Kızılay Meydanı, bir yanıyla öğrenciler tarafından tepkilerini dile getirecekleri bir politik arena olarak algılanırken, hükümet ve özellikle Menderes tarafından da gücünü gösterip hâkimiyetini tekrar tekrar kurabileceği bir mekân olarak

değerlendirilmekteydi (Aydemir, 1969: 397, Batuman, 2002 içinde). Meydanda yaşanan bu mücadele ile birlikte Kızılay Meydanı'nın politik meşruluğu ve mücadeledeki kritik rolü hem muhalif öğrencilerce hem de hükümet tarafından kabul edilmiş oluyordu. Bu farkındalık hükümetin kalabalıkları meydanlardan uzak tutması yönünde stratejiler benimsemesine yol açacaktı. Otobüs ve dolmuş durakları kentin başka kesimlerine taşınacak; kimi sinemalar kapatılacak ve on kişiden fazla olan bir grupla meydanda yürümek yasaklanacaktı (Batuman, 2002).

Tarihe 555 K olarak geçen Kızılay olaylarının birinci yıldönümünde Ankaralılar, Kızılay Meydanı'nda toplanarak Ulus gazetesinin ifadesine göre, o günün hatırasını hep birlikte tekrar anarak yaşamak istemişlerdi. Saat 15'den itibaren Kızılay Meydanı'nı dolduran Ankaralılar, 17'ye kadar beklemişler, tam bir yıl sonra olay anında 28 Tümen Bandosu, Tümenin Şeref Bölüğü ile birlikte Çankaya istikametinden Kızılay'a inmiş; trafik bir anda durmuş ve Kızılay Meydanı hınca hınç dolmuştu. Bu sırada, bir yandan mehter takımı Güven Anıtı önünde tarihi marşlar – özellikle 'hürriyet' mücadeleleri sırasında gençliğin dilinden düşürmediği Plevne Marşını – çalıp söylerken; diğer yandan da Muhafız Alayının Şeref Bölüğü resmi geçitlerini sürdürüp, Orduevi karşına gelmiş, Zafer Anıtı'na çelenk koymuşlardı. Devamında, şeref bölüğü halkın sevgi gösterileri ve tezahüratları içerisinde gösterilerini sürdürmüş; son olarak havaya hep birden attıkları bir el ateşle gösterilerini noktalamışlardı. Oradaki halk dakikalarca 'Yaşasın Türk Ordusu' diye tezahüratta bulunmuştu. Şeref Bölüğü ise Atatürk Bulvarı'nı devam ederek, Ulus'a kadar resmi geçitlerini sürdürmüşlerdi .

21 Mayıs Harp Okulu Öğrencileri Yürüyüşü

555 K ve sonrasında Kızılay Meydanı'nda süren gösteriler hükümet ve göstericilerin meydan için (meydan üzerine) ve meydanda (meydan üzerinde) mücadele ettikleri bir gerilime yol açmıştı. 21 Mayıs'ta meydanda gözlenen yürüyüş bir yanıla bu gerilime işaret ederken bir yandan da 27 Mayıs Askeri Müdahalesi'ni haber verir nitelikteydi (Feyizoğlu, 1993: 44: Batuman, 2002 içinde). Sessiz gösteri adı altında yaptıkları yürüyüşte Kara Harp Okulu öğrencileri DP hükümeti uygulamalarını protesto etti. 555 K'yı takip eden günlerde DP yanlıları gösteriler düzenlemiş; muhalefet sessiz kalmıştı. Yedek Subay Okulu'nun başka yere taşınacağı haberi çıkmıştı. Harp Okulu öğrencileri de cumartesi – pazar izinsiz bırakılıyor; sokağa çıkarılmıyordu. Bazı subaylar ve pek çok genç tutuklanmıştı. 19 Mayıs'ta da Anıtkabir'de gerçekleşen protesto olaylarının ardından yeni tutuklamalar gelmişti. Ankaralılarda da bir merak uyanmıştı: acaba bunca zamandır sokaklarda görmedikleri Harp Okulu öğrencileri

bu artan gerilime nasıl tepki verecekti? Kızılay'da bir karşı gösterinin yapılması beklenmekteydi .

21 Mayıs 1960 Cumartesi günü, saat 15'de Orduevi önünde, toplu bir Harp Okulu öğrenci grubu görüldü. İlk etapta cumartesi iznine çıkmış öğrencilerin topluca geldikleri düşünülmüştü. Ancak zamanla sayıları arttı ve 700 – 800'ü buldu. Bu grup topluca Kızılay'a yöneldi. Artık durum bir grup Harp okullunun tatil gezisi olmaktan çıkmış; gruba bazı subaylar da katılmıştı. Kızılay'a yaklaştıklarında, üniversiteli gençler de aralarına katılmak isteyince; Harp okullar 'kardeşlerimiz, siz ayrıca yürüyün, bizim aramıza katılmayın' diyerek bunu geri çevirdiler. Bu şekilde, Atatürk Bulvarı'nın sağ yanında Harp Okullular; sol yanında da 1500 kadar üniversiteli genç ağır yürümekteydiler. Kızılay'ı bu şekilde geçtikten sonra, dönemin meclis başkanı Koraltan'ın evinin önünde harp okullular bir süre duraklayıp, – gazetede ifade edildiğine göre – 'manalı manalı' eve bakmışlar; sonra yollarına devam etmişlerdi . Öğrenciler Kızılay Meydanı'ndan kendilerine katılan subay ve öğrencilerle birlikte Çankaya'ya gitmeye niyetlendi; ancak grubu karşılayan bazı üst düzey subaylar göstericileri yatıştırdı (Feyizoğlu, 1993: 44; Batuman, 2002 içinde).

Hemen bir hafta içinde askeri müdahale yapıldı. Sokağa çıkma yasağının ardından geçen bir hafta gibi kısa bir süre sonra kitleler Kızılay Meydanı'nda 27 Mayıs 1960'da gerçekleştirilen 'devrim'i kutlamak için toplanacaktı. Kızılay Meydanı bir kamusal mekân olmanın ötesinde Ulus Meydanı'na rakip kritik bir politik bir mekândı artık (Batuman, 2002).

27 Mayıs gecesi Türk Silahlı Kuvvetleri ülke yönetimine el koyarak DP iktidarını feshetti . 28 Mayıs akşamı, sokağa çıkma yasağına rağmen vatandaşlar devrimi sokaklarda ve bulvarlarda kutladılar. Cebeci'deki sokaklar boyunca üniversiteli gençler, üzerinde 'İrtica' yazan bir simgesel tabut taşıırken görüldü. Müdahale öncesinde tutuklu bulunan gazetecilerin de katıldığı sevinç gösterileri Kızılay Meydanı'nda yapıldı. Orduevi önüne bir zincir bırakıldı; Zafer Anıtı'na da çelenk kondu .

29 Mayıs'ta Sıkıyönetim Komutanlığınca yayınlanan bildiride halka kutlama yaptıkları için teşekkür ediliyor; ancak askerin sokaklarda güvenliği sağlamasına yardım edilmesi ve bu nedenle gösterilere ara verilmesi isteniyordu. 'Trafik akışının yeniden düzenlenmesi amacıyla sabah 9 akşam 9 saatleri arasında Sıhhiye – Atatürk Bulvarı arasında özel araç ve kamyonetlerin geçişinin yasaklandığı da bildirilmişti. Kentlilerin gösterilere ve kutlamalara ara vermesi özellikle istenmişti; bu durumun ordunun huzuru sağlama çabasına gölge düşürmek için

kullanılabileceği öne sürülmekteydi bildiride (Ankara Kumandanlığının yeni tebliğleri, Ulus, 30.05.1960, s. 5). Kızılay Meydanı başta olmak üzere ülkenin diğer kentlerindeki alanlarda ve sokaklarda yapılan kutlama ve sevinç gösterileri ordunun müdahalesini ve DP karşıtı hareketi meşrulaştırırken; bir yandan da meydana yapılan gösterilerin kargaşaya yol açacak karşı gerilimlere neden olabileceği düşünülmekteydi. Sıhhiye – Atatürk Bulvarı aksının bildiri ile geçişe yasaklanması ve ince bir dille göstericilerin sevinç gösterilerini tamamlamalarının istenmesi Kızılay Meydanı'nın politik öneminin kavrandığına işaret eden bir durumdur.

Toplumsal Hareketlerin Simgesel Kamusal Mekânı Olarak Kızılay Meydanı

Meydanlar (açık kamusal mekânlar) kentsel yaşamın günlük etkinlik ve rutinlerinin çok sayıda kentli tarafından deneyimlendiği ve gözlemlendiği mekânlar olduklarından kamunun da gerek bilgi toplayarak gerekse bilgi aktararak görünür olduğu mekânlardır. Bu nedenle meydanlar politik güç mücadelelerinin hem sahnesi hem de konusu olmakta; bilginin aktarılması ve güç göstermek amacıyla hem politik hem sembolik olarak ele geçirilmek istenmektedir.

1960'taki askeri müdahalenin ve yapılan kutlamaların ardından, iktidar partisini ve önceki DP uygulamalarını protesto eden gösterilerin yanında, ulusal ve uluslararası konulardan, kişisel ve politik hakların aranmasına kadar pek çok konuda meydana gösteriler yapıldı. Öğrenciler TMTF (Türkiye Milli Talebe Federasyonu) çatısı altında örgütlenmekteydi. Bu gösterilerden biri Kıbrıslı öğrencilerin gösterisiydi. Ayrıca üniversite sınavında başarılı olamayan öğrenciler de 1961-64 yılları arasında hükümet tarafından kontenjanları artırmak, eğitim-öğretim yönetmeliklerinin değiştirilmesi gibi önlemlerin de alındığı bir dizi yasal yönetsel düzenlemeye yol açacak gösterilerde bulundular.

Kızılay Meydanı'nda yapılan gösterilerin politik bir etki yarattığı izlenmekteydi; kadın haklarının aranması, tecavüzcülerin protesto edilmesi şeklinde daha küçük ölçekli ve kimlikli hakların aranması yönünde yapılan gösterilerden, Celal Bayar'ın hapis hanesinden çıkarılmasını ve Kızılay'da yer seçen Adalet Partisi'ni protesto eden farklı gösterilere, muhalifler ve göstericiler sıklıkla meydana buluşmaya başlamıştı.

1963'te resmi gazetede yayınlanan 171 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Yasası ile birlikte Kızılay Meydanı yasal olarak gösteri ve yürüyüşlere kapatıldı. Bu yasal düzenleme meydanın simgesel anlamında bir dönüşüm başlamasında

Şekil 3. Celal Bayar karşıtı gösteriler (27 Mayıs korunacaktır, Ulus, 25.03.1963, s.1 ve 7)

etkili olmuştur; gösteri ve yürüyüşler ya gayri resmi olarak ya da politik mücadeleler ile bir süre daha devam etmiştir. 1970'li yılların sonu ile 1980'lerin başında meydan ve çevresinde daha çok mekânsal uygulamalar şeklinde görülen bir politik-simgesel mücadele gözlenmiştir. 1990'lı yıllardan sonra ise Büyükşehir Belediyesi ile Çankaya Belediyesi arasında yaşanan görünme mücadelesinin konusu ve sahnesi olmuş; yaya-taşıt ikileminde konulan bariyerler ve trafik düzenlemesiyle yine mekânsal düzenlemeler şeklinde mücadele devam etmiştir. En son yapılan mekânsal düzenlemelerle Atatürk Bulvarı'nın da kurgulandığı dönemdeki formu ciddi biçimde deforme edilmiştir. Günümüzde süren bu politik mücadele ve mekânsal uygulamaların bir boyutunun temelinde meydanın politik karakteri ve kökleri 1960'larda olan simgeselliği ve bunun üzerinde oluşan mücadele bulunmaktadır.

Sonuç

Kızılay Meydanı 1980 sonrasında pek çok kentte olduğu gibi sermaye akışının etkisi altına daha yoğun biçimde girmiştir (Şengül, 2003). Bir yandan taşıt trafiğinin daha hızlı akması için yapılan mekânsal düzenleme ve meydanı daraltmaya yönelik yürütülen projelerle meydan, gittikçe bir kavşak haline almaktayken (Batuman, 2000; Batuman, 2002); diğer yandan da daha üst ölçekteki ekonomik ve mekânsal politikaların vurgusunun Ankara'dan İstanbul'a kaymasıyla (Tekeli, 1998) sembolik karakterini Taksim Meydanı karşısında yitirmiş gibi gözükmemektedir. Ancak Kızılay Meydanı bu simgeselliğini ve politik önemi gerçekten kaybetmiş midir? Çankaya Belediyesinin Büyükşehir Belediyesi ile yaşadığı 29 Ekim 1997'de meydana Cumhuriyet Bayramı kutlama çatışması

Kızılay'ın hala günümüzde de sembolik ve politik bir önem taşıdığını gösteren bir ayrıntıdır. Diğer yandan, valilikçe yayaların akışını bozduğu gerekçesiyle gösterilere kapatılan Kızılay Meydanı Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı Melih Gökçek'in top dağıtarak milli takımın başarısını kutladığı yer olmaktadır aynı zamanda .

1960-64 yılları arasında yapılan gazete taramasına dayalı çalışmada, Kızılay Meydanı'nın simgesel ve politik bir mekân olarak yükselmesinde Atatürk Bulvarı ve Zafer Meydanı'nın ciddi bir etkisi olduğu görülmektedir (İlkay, 2007). Ancak her iki mekânsal öğenin 1980 sonrasında yasal, mekânsal araçlar ve piyasa mekanizmaları ile deforme edilmek istendiği de dikkat çekmektedir. Bu mekân kalitesini düşürüp yaya kullanımını kısıtlamanın yanında hem toplumsal hafızanın yıkımına yol açabilmekte, hem de Kızılay Meydanı'nın örtük politik önemine işaret etmektedir. Bu nedenle Kızılay Meydanı ve çevresinde yapılan mekânsal düzenlemeler salt fiziksel olarak değerlendirilmemeli; yaşanan dönüşümün politik anlamı üzerine de düşünülmelidir. Mekân, hareket içinde bir simgesellik kazanıp, bu simgesel anlamla dönüşür; Kızılay Meydanı örneğinde olduğu gibi kritik kitleleri harekete geçirip ülke gündemine damgasını vuran mücadelelere konu ve sahne olabilir. Mekân, hareketi başlatmasa da, toplumsal muhalefetin yoğunluğunda ve yönünde etkili olabilmektedir. Kızılay Meydanı'nın ve simgeselliğinin bundan sonraki dönüşümünde ve yaşanacak olası mücadelelerde bu farkındalığın önemli olduğu görülmektedir.

Kaynakça

- Batuman, B. (2000), *Hegemonic Struggle within The Reproduction of Public Space: Domination and Appropriation in and of Kızılay Square*, Ankara: Mimarlık Bölümü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ.
- Batuman, B. (2002), 'Mekân, Kimlik ve Sosyal Çatışma: Cumhuriyet'in Kamusal Mekânı olarak Kızılay Meydanı', Ankara'nın Kamusal Yüzleri, Başkent Üzerine Mekân-Politik Tezler (düz. Sargın, G. A.) içinde, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Benford, R., D. (1997), "An Insider's Critique of the Social Movement Framing Perspective", *Sociological Inquiry*, Vol. 67, No. 4 içinde, 409 – 430, University of Texas Press.
- Carr, P., Francis, M., Rivlin, L. G., Stone, A. M. (1992), *Public Space*, London: SAGE Publications.
- Castells, M. (1983), *The City and the Grassroots – A Cross-Cultural Theory of Urban Social Movements*, London: Esward Arnold (Publishers) Ltd.
- Cengizkan, A. (2002), 'Kurgu, Tasarım ve Kullanım: Cumhuriyet Dönemi Kamusal Mekânları İçin Bir

Çalışma Programı', Ankara'nın Kamusal Yüzleri, Başkent Üzerine Mekân-Politik Tezler (düz. Sargın, G. A.) içinde, İstanbul: İletişim Yayınları.

Çağlar, N., Uludağ, Z., Aksu, A., (2006), Hürriyet Meydanı: Bir Kentsel Mekânın Yenilik ve Dönüşüm Öyküsü, Gazi Üniversitesi Müh. Mim. Fak. Der. Cilt 21, No 1, 177-182.

Çankaya (1991), KHM – Kent Hizmetleri Merkezi, İstanbul: Boyut Yayın Grubu.

Dijkstra, L. W. (2000), 'Public Spaces: A Comparative Discussion of the Criteria For Public Space', *Constructions of Urban Space* (ed. Ray Hutchison) içinde, 1-22, Jai Press Inc., Connecticut.

Harvey D. (1985), *Consciousness and Urban Experience*, Baltimore, Maryland: The Johns Hopkins University Press.

Harvey, D., (1999), *Postmodernliğin Durumu*, Çev. Sungur Savran, İstanbul: Metis.

İlkay, Y. (2007), *The Political Struggle on and at Public Space: The Case of Kızılay Square*, Ankara: Sosyal Bilimler Enstitüsü Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. ODTÜ.

Lefebvre, H. (1991), *Production of Space*, Oxford: Blackwell.

Kızılay'da Yayalar ve Yaya Ulaşımı: Sorunlar, Sebepler ve Süreçler (2004), TMMOB, Mimarlar Odası Ankara Şubesi & Şehir Plancıları Odası Ankara Şubesi.

Şengül, H. T. (2003), 'On the Trajectory of Urbanization in Turkey: an Attempt of Periodisation', *International Development Planning Review*, 25, 3, 153-168.

Tarrow, S. (1997), "Cycles of Collective Action: Between Moments and Madness and the Repertoire of Contention", *Social Movements: Readings on Their Emergence, Mobilization and Dynamics*, (eds. Doug McAdam, ve David Snow) içinde, s. 328 – 335, Los Angeles: Roxbury Publishing Company.

Tekeli, İ. (1998), 'Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması', *Yıldız Sey 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık* içinde, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Wright, T. (2000), 'New Urban Spaces and Cultural Representations: Social Imaginers, Social-Physical Space, and Homelessness', *Constructions of Urban Space* (ed. Ray Hutchison) içinde, 23-57, Connecticut: Jai Press Inc.

Zafer Park Dosyası (1988), Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı.

Ulus gazetesi.

Hürriyet gazetesi.